

Farkas Beáta

A német növekedési modell és a geoökonómiai változások

Az intézményi elemzések szakirodalmában a kapitalizmus változatai irányzata, Hall és Soskice az irányzatot elindító nevezetes tanulmánya a fejlett országok egyik ideáltípusát, a koordinált piacgazdaságot Németországról mintázta, annak intézményrendszerével azonosította.¹ A tanulmány és az annak nyomán kibontakozó irodalom az intézményrendszer egyes elemeinek vizsgálatával a kínálati oldal alakulására helyezte a hangsúlyt.² Boccardo és Pontusson cikke a keresleti oldalra irányította a figyelmet, hogy megmagyarázza a gazdasági rendszerek különbségeit, és növekedési modellekről, azok politikai gazdaságtani beágyazottságáról kezdett beszélni.³ Ennek is kiterjedt irodalma bontakozott ki, maga Hall termékeny gondolatnak tartotta az új megközelítést, amely a kapitalizmus változatai irányzattal kiegészíti egymást.⁴ Boccardo és Pontusson növekedési modelljeiben a német az exportvezérelt modell egyértelmű esete.⁵

Az utóbbi idők változásai a német koordinált piacgazdaságnak, illetve növekedési modellnek azokat a külgazdasági alapjait rengették meg, amelyeket egyik megközelítés sem tárgyalta. Az ukrajnai háború nyomán Németország viharos gyorsasággal vált le az azelőtt olcsó orosz gázzal. A kínai piac nemcsak geopolitikai feszültségek miatt vált bizonytalanná, hanem mert a felzárkózó kínai vállalatok kezdik kiszorítani a németeket.⁶ A kelet- és közép-európai (KKE) munkaerő ugyan még mindig tetemesen olcsóbb, mint a német, de az öregedő, fogyó társadalmakban egyre kevésbé áll rendelkezésre.

¹ HALL–SOSKICE 2001.

² A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a Zöld és Digitális Átalakulás kutatócsoport tagja.

³ BOCCARDO–PONTUSSON 2016.

⁴ HALL 2018.

⁵ BOCCARDO–PONTUSSON 2016.

⁶ Bundesverband der Deutschen Industrie 2019.

Ez az írás azt vizsgálja, hogy a vezető német kutatóintézetek elemzéseiben hogyan jelentkezik ezeknek a kihívásoknak a hatása, hogyan értékelik azokat, és a kihívásokra milyen ipar- és külgazdaságpolitikai válaszokat javasolnak. A németországi változások rendkívül jelentősek, hiszen az EU vezető gazdaságáról van szó. A 2008-as világgazdasági válság óta az EU egészének növekedési problémái szembetűnővé váltak, amiről Halmai Péter számos tanulmányt írt, az újabb tendenciákra nagyon hamar reflektálva,⁷ és az európai szociális piacgazdasági modell minden korábbinál erősebb reformkényszerbe került.⁸ A külföldi működő tőkére alapuló KKE-modell felzárkózási korlátai ugyanebben az időszakban váltak nyilvánvalóvá.⁹ A német gazdasággyengülése az egész EU világgazdasági pozíciójára súlyos hatással lenne, és kiemelkedő gazdasági szerepe miatt különösen érzékenyen érintené a KKE-térséget.

A német vállalatok a globális értékláncokban és a stratégiai függetlenség

A jelen kihívásai annyira új keletűek, hogy folyóiratokba még be sem kerülhetek, a szakmai reflexiókat inkább kutatási jelentésekben kereshetjük. Ezek egyik vonulata a német gazdaság geoökonómiai kockázatait, a globális értékláncokban elfoglalt helye miatti sebezhetőségét méri fel.

Flach és szerzőtársai rendkívül alaposan elemzik a német vállalatok helyét a nemzetközi értékláncokban.¹⁰ Először a német gazdaság részvételét írják le a világgazdaságban, illetve a termelési hálózatokban, utána azok szektorális megoszlását. A szakirodalomban kidolgozott indexek felhasználásával értékeli a német ipar szektorális kockázatait: a gazdaságpolitikai, a geopolitikai, a klímaváltozási és a kiberbiztonsági kockázatok. Ezt követően szektorálisan azonosítják a kockázatok és a lehetőségek országok szerint. Megállapítják, hogy ezek nagyon heterogén módon jelentkeznek. Például a vegyipari termékeknél a gazdasági és klimatikus kockázatok jelentősek, míg az elektronikai berendezéseknél a geopolitikaiak. Megvizsgálják a visszatelepítés (*reshoring*) és a közelbe telepítés (*nearshoring*) költségeit, és azt mutatják ki, hogy az előbbi 9,7%, míg az utóbbi 4,2% GDP-csökkenéssel jár.

⁷ Például HALMAI-VÁSÁRY 2011.

⁸ PELLE 2013.

⁹ Például FARKAS 2013; PELLE-VÉGH 2014; SASS-SZALAVETZ 2014.

¹⁰ FLACH et al. 2022.

A globális értékláncokról az EU-tagállamok körében is született vizsgálat.¹¹ A kockázatokra tekintettel az alkalmazkodás öt eszközét különböztetik meg: a szállítási idők kiigazítását, készletek tartását, a közelbe telepítést, a visszatelepítést és a saját üzemekben termelést, amelynek a költségei egyre magasabbak. A tanulmány inkább a lehetőségek elvi mérlegeléseit, az ezzel kapcsolatos szakirodalmat gyűjti össze, valamint a csekély, kezdeti empirikus tapasztalatokat, így természetesen nem jut konkluzív végeredményre. A német vállalkozók körében több felmérést is végeztek, amelyekben a fenti lehetőségek mellett a beszállítók diverzifikálása is rendre szerepel, például Kolev és Obst tanulmányában,¹² és Aksoy és szerzőtársai szintén hasonló tartalmú felmérést idéznek.¹³ Ezek egyöntetűen azt tükrözik, hogy a vállalatok jelenleg a nemzetközi értékláncok fenntartása mellett azokat a kisebb kiigazításokat választják, amelyek a legkisebb költséggel is járnak. Természetesen ez a jövőben a körülmények változásával változhat, de ha a vállalatokon múlik, a globalizáció előnyeit fenn akarják tartani. A vállalatok számára a németországi munkaerőhiány egyre nyomasztóbban jelentkezik,¹⁴ a csökkenő KKE-munkakínálat mint probléma viszont még nem került elő.

Az uniós szakirodalomban újabban gyakran használt kifejezés a stratégiai autonómia, a német irodalomban inkább a függetlenség szót használják. Fremerey és Iglesias terjedelmes kutatási jelentésben boncolgatja, mit jelent a függetlenség korlátozottsága, azaz a függőség Németország számára gazdasági és politikai dimenzióban.¹⁵ A konkrét témák erős átfedésben vannak az értéklánc-elemzésekkel. A gazdasági függőségen belül a kritikus infrastruktúrákat és nyersanyagokat, nemzetközi befektetési programokat, a politikai függőségeken belül a katonai, klímavédelmi kérdéseket és az európai integrációt elemzik. Arra a megállapításra jutnak, hogy a német exportcikkek, különösen a járműgyártás komparatív előnye jelentős, míg az ásványkincsekben van függősége. Ez az összkép azonban egyes területeken súlyosabb függőségeket rejt például Kínával kapcsolatban. Pénzügyi területen Németország, illetve az EU függősége a reményekkel ellentétben a brexittel sem csökkent. A katonai függőség önmagában nem, hanem csak a NATO-tagság keretében értelmezhető. A klímaváltozás pedig csak nemzetközi koordinációval kezelhető. A közös politikák révén az EU-tagság is okoz egy sor függőséget.

¹¹ KOLEV–OBST 2022.

¹² KOLEV–OBST 2022.

¹³ AKSOY et al. 2022.

¹⁴ SAUER–WOLLMERSHÄUSER 2021.

¹⁵ FREMEREY–IGLESIAS 2022.

Az Institut der deutschen Wirtschaft kutatói kifejezetten is összefoglalták a Kínától, valamint Oroszországtól való gazdasági függés részleteit,¹⁶ illetve feltárták a latin-amerikai országokkal fejleszthető lehetőségeket a nyersanyagellátás biztosítására.¹⁷ Rusche a 2021-es kínai cégátvételeket veszi számba Németországban.¹⁸ Az előző évek tendenciájához képest érdemleges változást nem talált, ami a jövőben módosulhat. Jelenleg a kínai függőség a kereskedelmi kapcsolatokban nyilvánul meg. Menkhoff és Zeevaert egyes kritikus nyersanyagokra lebontva elemzi a német gazdaság importfüggőségét.¹⁹ A fenti hasonló témájú írásokkal egyezően a diverzifikálásban és az újrahasznosításban látják a függőség csökkentésének lehetőségét.

Politikai válaszok

A német gazdaság geoökonómiai kihívásai szorosan összefüggnek az európai versenyképességgel. Bardt és szerzőtársai ezt veszik górcső alá, kezdve a világ GDP-jéből való részesedéssel, valamint az egy főre jutó GDP összehasonlításával.²⁰ Az EU nemcsak relatív súlyából veszít, ami méretkérdés, hanem az egy főre jutó GDP nemhogy nem zárkózik fel az USA-hoz, hanem annak 70%-áról 66%-ára csökkent 1990 és 2020 között, miközben Kína nagyon alacsony szintről, de dinamikusan zárkózik fel (7,7%-ról 27,2%-ra). Egy kompozit index segítségével azt mutatják meg, hogy az EU egészének beruházásvonzási képessége alacsonyabb, mint az USA-nak, noha Németországé, Hollandiáé, Dániáé és Svédorszáé alig marad el tőle. A megoldás kulcsának az egységes belső piac fejlesztését látják, amelyben mind a piacnak, mind az állami szabályozásnak megvan a szerepe.

Dohse és szerzőtársai kifejezetten német szempontból teszik fel a kérdést, hogy eljött-e az ideje egy új iparpolitikának.²¹ Ez a cikk ugyan még a Covid-19-járvány előtt született, de teljesen egyértelműen a nyitott, szabad piacgazdaság mellett állnak ki, mint amely Németországnak megfelel. A versenyszabályozás és a belső reformok (oktatási stb.) szükségességére mutatnak rá egy szektorális iparpolitika helyett.

A politika hozzáállásában már egyértelműen érzékelhető elmozdulás a hagyományos nézetektől. Belitz és Gornig összefoglalja az egyes német pártok iparpolitikai

¹⁶ FREYMERAY–OBST 2022; BÄHR et al. 2022.

¹⁷ IGLESIAS 2022.

¹⁸ RUSCHE 2022.

¹⁹ MENKHOFF–ZEEVAERT 2022.

²⁰ BARDT–PARTHIE–RUSCHE 2022.

²¹ DOHSE et al. 2019.

álláspontjának lényegét.²² Mind a CDU/CSU, mind a Zöldek és az SPD szerint szükséges, hogy állami beruházási alap is támogassa a technológiai korszerűsítéseket. A szerzők szerint, ha a beruházási támogatások szabályozása rugalmas és átlátható, akkor a technológiai alapok szerepe döntő lehet a technológiai átalakulásban.

Következtetések

Ilyen rövid írásban csak nagyon vázlatosan lehet bemutatni azt az összképet, amelyet vezető kutatóintézetek vizsgálatai tükröznek a gazdaság geoökonómiai kihívásairól. Az egyértelmű, hogy az exportorientált gazdaságpolitikának a feladása vagy akár súlyának jelentősebb csökkentése fel sem merül. Változatlanul jólétük fenntartásának forrását látják a „merkantilista” gazdaságpolitikában. Nemcsak arról van szó, hogy az ipari exporthoz kapcsolódó struktúrákat, tudást nehéz lenne felváltani, de az innovációs teljesítmény túlnyomó része is ezekben az ágazatokban, klaszterekben születik. Ugyanilyen magától értetődő, hogy a német helyzetet európai kontextusba helyezve tárgyalják, és az integrációban még látnak versenyképességet javító potenciált.

A tanulmányok, kutatási jelentések alaposan és részletekbe menően, szektorokra bontva azonosítják a sebezhető pontokat az értéklánc egészében a nyersanyag-beszerzéstől elkezdve az értékesítésig. Ugyanakkor (ön)kritika sem a múltra nézve nem fogalmazódik meg (nem kellett volna-e hamarabb figyelni a függőségekre, törekedni a diverzifikálásra), sem a jövőre nézve (a digitalizációban, az elektrifikációban nincsenek-e késésben). Inkább úgy fogalmazhatunk, hogy Németország az útkeresés fázisában van, és a geoökonómiai stratégia szükségességének felismeréséig jutott el, amiben az ukrajnai háború hozta az igazi fordulatot. A problémák ugyan már előtte is jelentkeztek, és a Külügyminisztérium számára 2021 végén készült egy átfogó, vezető kutatók, illetve kutatóintézetek által írt tanulmány, amely feltérképezte a stratégiai külgazdaságpolitika eszköztárát.²³

Az ordoliberalis gondolkodás reflexei élnek mind a vállalatokban, mind a kutatókban, szívesebben erősítenék a versenyképességet az uniós belső piac mélyítésével, mint az állam szerepének növelésével. Azonban látható, hogy a nemzetközi nyomás növekedése, Kína és az USA állami támogatásra épülő iparpolitikája jószerével ellenállhatatlan kényszerként hat. A Ludwig Erhard ifo Zentrums für Soziale Marktwirtschaft und Institutionenökonomik konferenciát szervezett 2022-ben, amelyen a résztvevők az új körülményeket olyan súlyúnak ítélték meg, amelyekben a szociális

²² BELITZ–GORNIG 2021.

²³ KAMIN et al. 2021.

piacgazdaság modelljének továbbfejlesztése szükséges, a jelenlegi keret nem elégséges a problémák megoldásához.²⁴

Az átalakulás modellezése ugyanakkor a sok bizonytalanság miatt nem ad megbízható támpontot. Erre jó példa az elektromobilitásra való átállás munkapiaci hatásainak előrejelzése. A munkahelyek számában 2030-ig bekövetkező változások becslései a 410 ezres csökkenéstől a 130 ezres növekedésig terjednek.²⁵ Ma azt még inkább lehetetlen lenne modellezni, hogy a geoökonómiai kihívásokra adott válaszok költségeinek összessége hogyan érinti a német export versenyképességét. Az energiaköltségek növekedése már érzékelhetően megjelent, de a beszállítók és az export felvevő piacainak diverzifikálása, a biztonsági készletek növelése szintén költségnövelő lesz, még abban a kedvező esetben is, ha a visszatelepítés, a közelbe telepítés és a drasztikusabb kelet–nyugati szétválás elkerülhető lesz. A KKE-térségre, azon belül a magyar gazdaságra gyakorolt hatás miatt a hazai kutatásnak kiemelt figyelemmel kell kísérnie a német modell átalakulását.

²⁴ Ludwig Erhard ifo Zentrums für Soziale Marktwirtschaft und Institutionenökonomik 2022.

²⁵ WEISS–MAIXNER–MOHNEN 2021.

Felhasznált irodalom

- AKSOY, C. G. et al. (2022): Wie reagieren Unternehmen auf Lieferkettenstörungen? Ergebnisse einer Unternehmensbefragung. *Ifo Schnelldienst*, no. 7/2022. München: ifo Institut.
- BACCARO, L. – PONTUSSON, J. (2016): Rethinking Comparative Political Economy: The Growth Model. *Perspective Politics, & Society*, 44(2), 175–207. Online: <https://doi.org/10.1177/0032329216638053>
- BARDT, H. – PARTHIE, S. – RUSCHE, Ch. (2022): Europäische Wettbewerbsfähigkeit: Potenziale nutzen, um nachhaltig zu wachsen. *IW Report*, no. 12/2022. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- BÄHR, C. et al. (2022): Rohstoffabhängigkeiten der deutschen Industrie von Russland. *IW-Kurzbericht*, no. 31/2022. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- BELITZ, H. – GORNIG, M. (2021): Industriepolitik: Technologieorientierte öffentliche Investitionsfonds als neues Element. *DIW Berlin*, no. 71/2021. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung.
- Bundesverband der Deutschen Industrie (2019): *Partner and Systemic Competitor – How Do We Deal with China's State-Controlled Economy?* BDI Policy Paper.
- DOHSE, D. et al. (2019): Zeit für eine neue Industriepolitik? *Kiel Policy Brief*, no. 122. Kiel Institut für Weltwirtschaft.
- FARKAS, B. (2013): Changes in the European Convergence Model. *WIIW Monthly Report*, (1), 14–19.
- FLACH, L. et al. (2022): *Internationale Wertschöpfungsketten – Reformbedarf und Möglichkeiten*. München: ifo Institut.
- FREMEREY, M. – IGLESIAS, S. G. (2022): Abhängigkeit – Was bedeutet sie und wo besteht sie? Ein Überblick über wirtschaftliche und politische Abhängigkeiten. *IW-Report*, no. 56/2022. Berlin–Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- FREMEREY, M. – OBST, Th. (2022): Globalisierungskrise: Welche Abhängigkeiten bestehen bei kritischen Gütern und Rohstoffen aus China? *IW-Kurzbericht*, no. 48/2022. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- HALL, P. A. (2018): Varieties of Capitalism in Light of the Euro Crisis. *Journal of European Public Policy*, 25(1), 7–30. Online: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310278>
- HALL, P. A. – SOSKICE, D. (2001): *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/0199247757.001.0001>
- HALMAI, P. – VÁSÁRY, V. (2011): Crisis and Economic Growth in the EU: Medium and Long-Term Trends. *Acta Oeconomica*, 61(4), 465–485. Online: <https://doi.org/10.1556/aoecon.61.2011.4.4>
- IGLESIAS, S. G. (2022): Rohstoffpartnerschaft mit Lateinamerika: Kooperationen in Zeiten globaler Krisen. *IW-Kurzbericht*, no. 81/2022. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- KAMIN, K. et al. (2021): *Instruments of a Strategic Foreign Economic Policy*. Bruegel: Kiel Institute for the World Economy, German Institute for Economic Research.
- KOLEV, G. – OBST, Th. (2022): Global Value Chains of the EU Member States. *IW Report*, no. 4/2022. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- Ludwig Erhard ifo Zentrums für Soziale Marktwirtschaft und Institutionenökonomik (2022): Klimawandel, Corona, Krieg – steht die Soziale Marktwirtschaft vor einer Zeitenwende? *Ifo Schnelldienst*, no. 11/2022. München: ifo Institut.
- MENKHOFF, L. – ZEEVAERT, M. (2022): Germany Can Increase Its Raw Material Import Security of Supply. *DIW Weekly Report*, no. 49–50/2022. Berlin: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung.
- PELLE, A. (2013): The European Social Market Model in Crisis: At a Crossroads or at the End of the Road? *Social Sciences*, 2(3), 131–146. Online: <https://doi.org/10.3390/socsci2030131>

- PELLE, A. – VÉGH, M. Z. (2014): Relations Between the Common R&D&I Policy and the Competitiveness Divide in the European Union. In *Competitiveness: Economies, Regions, Sectors, Firms, Individuals: EACES Biennial Conference, Budapest, 4–6 September, 2014*. Budapest: Összehasonlító Közgazdaságtan Európai Társasága (EACES), 1–24.
- RUSCHE, Ch. (2022): Chinesische Beteiligungen und *Übernahmen* 2021 in Deutschland. *IW-Kurzbericht*, no. 92/2022. Köln: Institut der deutschen Wirtschaft.
- SASS, M. – SZALAVETZ, A. (2014): R&D-based Integration and Upgrading in Hungary. *Acta Oeconomica*, 64(KSZ), 153–180. Online: <https://doi.org/10.1556/aoecon.64.2014.s1.6>
- SAUER, S. – WOLLMERSHÄUSER, T. (2021): Fachkräftemangel wird zunehmend zur Belastung für die deutsche Wirtschaft. *Ifo Schnelldienst*, no. 17/2021. München: ifo Institut.
- WEISS, D. – MAIXNER, L. – MOHNEN, L. (2021): *Country Report: Car Industry in Germany*. Berlin: adelphi.